

Čech, Rakušan alebo Uhor? Profesor Anton Virozsil (1792 – 1868) vo víre univerzitnej politiky a jazykových polemík

Ivan Halász

*Ludovika University of Public Service
Faculty of Governance and International Studies
E-mail: halasz.ivan@tk.hu*

Czech, Austrian or Hungarian? Professor Anton Virozsil (1792–1868) in the Whirlwind of University Politics and Language Debates

Abstract:

The study deals with an important figure of 19th-century Hungarian legal science, who also had Czech roots. Professor Anton Virozsil (1792–1868) was born into a simple family in Banská Štiavnica. He originally prepared for a career in the Catholic priesthood, but ultimately chose to pursue legal studies. After obtaining his degree, he first taught at the Law Academy in Pozsony (Present-day Bratislava), and then for several decades in Pest at the local university. His activities coincided with the years when the reform program of the Hungarian liberal opposition was taking shape, with which the professor, who did not speak Hungarian well, could not identify, particularly due to its linguistic assimilation efforts. At the same time, he was critical of the constitutional views of the Hungarian noble opposition. He saw the possibility of the emergence of a modern constitutional and bureaucratic state primarily in Austria (after liberal reforms). During the revolutionary year of 1848, he was one of the last university lectures in Pest to teach in Latin before he retired. After the victory of Austrian neoabsolutism that suppressed the revolution, the Austrian government reactivated him, and in the following decade, he became the rector. During this time he led the unpopular educational reforms of Hungarian university education. After collapse of neoabsolutistic regime he removed to Vienna, where he taught the Hungarian public law for university students. He was author of many important publications (in Latin, German and Hungarian) about the traditional Hungarian constitutional law, legal encyclopedia and methodology.

Keywords: Austria; education; Hungary; law; university

Kľúčové slová: právo; Rakúsko; Uhorsko; univerzita; vzdelávanie

DOI: 10.14712/2464689X.2026.191

Financovanie: Projekt č. TKP2021-NKTA-51 bol realizovaný s podporou poskytnutou Ministerstvom kultúry a inovácií Maďarska z Národného fondu pre výskum, vývoj a inovácie, financovaného v rámci schémy financovania TKP2021-NKTA.

Úvod

Anton Virozsil bol významnou a čiastočne aj rozporuplnou osobnosťou uhorského vedeckého a peštianskeho spoločenského života druhej tretiny 19. storočia. Medzi študentmi a kolegami dlho obľúbený a publikačne vždy aktívny profesor práva bol totiž v rokoch neoabsolutizmu ministra vnútra Alexandra Bacha (1850 – 1859) povereným rektorom Uhorskej kráľovskej univerzity v Pešti.¹ Okrem toho pôsobil aj v rámci vtedajších previerkových komisií, ktoré skúmali postoje univerzitných pedagógov počas revolučných rokov 1848/1849 a ako vedúci činiteľ sa v rámci svojho pracoviska podieľal na nepopulárnych centralizačných reformách.

Jeho osud je zaujímavý aj preto, že išlo o jedného z posledných profesorov-právnikov, ktorý prednášal v Pešti po latincky. Výnimku spod povinnosti výuky v maďarčine dostal na žiadosť študentov dokonca aj v revolučnom roku 1848 a potom znovu po obnovení ústavného poriadku v roku 1861. Jazyková otázka predstavovala totiž pre starosvetského Virozsila po celý jeho život neuralgický problém, s ktorým sa len ťažko vyrovnával. Podobný problém mal aj s politickými dôsledkami národnostnej otázky.

1. Rodinné zázemie a rané roky života

Anton alebo Antal Virozsil² sa narodil v Banskej Štiavnici 14. apríla 1792 v rodine miestneho knihviazača Františka Virozsila a Alžbety Grellovej. Jeho otec pochádzal z Prahy, takže rodina mala české korene. O tom svedčia aj občasně česky znejúce alternatívne varianty jej priezviska (Vyrosil, Virozil, Virozil, Virotsil, prípadne Wirozil).³ Neskorší právnik a rektor sa síce v dospelosti zaujímal o pôvod svojej rodiny a vykonal v tejto oblasti aj určitý výskum, ale ako človek žijúci z platu a starajúci sa o početnú rodinu nemohol príliš veľa energie venovať tejto zaujímavej otázke.⁴

¹ Ide o predchodkyňu dnešnej Vedeckej univerzity Lóránda Eötvösa (ELTE) v Budapešti. Súčasný názov dostala po druhej svetovej vojne. Dovtedy mala v názve meno svojho zakladateľa ostrihomského arcibiskupa, kardinála a uhorského primasa Pétera Pázmány, ktorý ju založil v roku 1635. Od roku 1667 mala univerzita aj Právnickú fakultu. Pôvodne vznikla v Trnave, ale počas panovania Márie Terézie bola presunutá do Budína a Pešti. V čase pôsobenia Antona Virozsila sídlila v slobodnom kráľovskom meste Pešť, ktoré sa v roku 1873 stalo súčasťou modernej Budapešti.

² Vo svojich vedeckých spisoch Virozsil používal totiž obe verzie svojho krstného mena.

³ Posledne spomenutú verziu občasně použil v listoch aj Virozilov priateľ František Palacký. Samotný Virozil vo svojich publikáciách používal formu priezviska, aká je uvedená aj v tomto článku. Pozri BOROVIČKA, J. Palacký a Virozil. *Bratislava*, 1928, roč. 2, s. 389.

⁴ Výskumu rodinných koreňov sa bez väčšieho úspechu údajne venoval aj jeho brat. Podľa rozprávania jeho otca, na ktoré sa Virozil občasně odvolával, mala rodina korene v Prahe. Niektorý z jeho predkov pravdepodobne pôsobil v dopravnej administrácii. Pozri BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 374. a 376.

V každom prípade ho za človeka českého pôvodu považoval aj neskorší maďarský právny historik Ferenc Eckhart, ktorý sa komplexne zaoberal históriou právnickej fakulty v hlavnom meste. Túto informáciu však trochu spochybňuje skutočnosť, že Virozsil v mladosti so svojím dlhoročným priateľom Františkom Palackým, hlavným predstaviteľom českého národného liberálneho hnutia korešpondoval v nemčine. To však v tej dobe vôbec nemuselo byť medzi intelektuálmi ojedinelým javom.⁵

Korene ním vždy preferovanej nemčiny mohli siahať ku pôvodu jeho matky, ako aj rodného štiavnického prostredia, kde nemčina predsa len vtedy bola spolu so slovenskou dominantným jazykom. Podľa konštatovania medzivojnového českého historika Jana Borovičku bola národná identita Virozsila len veľmi slabá a k tejto otázke pristupoval skôr s nadhľadom a teoreticky. Okolitý svet však jeho identitu vnímal skôr ako nemeckú. Jemu však bola pravdepodobne najsympatickejšia nadnárodná identita vysokopostavených rakúskych úradníkov a profesorov z obdobia pred revolúciou (t. j. z tzv. predmarcového obdobia).⁶

Virozsil nemal jednoduché detstvo. Veľmi skorol stratil matku a v roku 1806 pri požari zhořela aj knihvizačská dielňa jeho otca. To zásadne otriaslo finančnou situáciou celej rodiny a malo zrejme veľký vplyv aj na neskoršie študijné možnosti budúceho špičkového právnika. Gymnaziálne štúdiá začal v rodnom meste a potom pokračoval v Trnave.⁷ Už v ranom veku sa rozhodol pre duchovnú dráhu a v školskom roku 1808/1809 stal sa poslucháčom kňazského seminára v Banskej Bystrici, avšak teológii sa okrem už spomínaných miest venoval aj v seminároch v Nitre a Trnave. Svoje teologické štúdiá nakoniec ukončil v roku 1814 v Banskej Bystrici.⁸ Ako mladý seminarista a nádejný katolícky kňaz sa Virozsil tešil podpore arcibiskupa a primasa Alexandra Rudnayho, ktorý bol však vtedy ešte len kanonikom v Ostrihome. Rudnay bol typickým predstaviteľom prenacionálneho obdobia s určitými väzbami na slovenské národné (prevažne bernolákovské) hnutie. Rudnay bol síce slovenského pôvodu, čím sa ani netajil, avšak ako šľachtic mal aj silné uhorské povedomie. Zároveň vyrastal a dozrieval v jozefinistickom období, čo ovplyvnilo jeho myslenie. Dozvuky jozefinizmu boli vtedy prítomné aj na seminároch, na ktorých študoval Virozsil.⁹ Rudnay počas svojho života často vystupoval ako mecenáš rozličných kultúrnych aktivít a jeho meno je spojené aj s návratom sídla katolíckej cirkvi z Trnavy do Ostrihomu. Tam práve počas jeho arcibiskupského pôsobenia začala výstavba monumentálnej baziliky.¹⁰

Virozsil sa nakoniec nenechal vysvätiť a rozhodol sa pre svetskú dráhu. Tu pravdepodobne zohrala svoju úlohu aj smrť jeho otca, ktorý predtým podporoval jeho kňazské ambície.¹¹ Bývalý seminarista jednoduchého pôvodu preto prijal miesto súkromného

⁵ Na korešpondenciu Palackého a Virozsila sa opierala aj medzivojnová štúdia českého historika J. Borovičku. Pozri BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 362.

⁶ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 380.

⁷ SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái XIV. (Telgárti–Zsutai)* [*The lives and works of Hungarian writers XIV. (Telgárti–Zsutai)*]. Budapešť: Hornyánszky, 1914.

⁸ PAULER, T. *Emlékszed néhai Virozsil Antal ... fölött*. Buda: Magyar Királyi Tudományos Egyetem Nyomdája, 1869, s. 6.

⁹ Idem, *op. cit.*, s. 6.

¹⁰ O živote a diele Alexandra Rudnaya pozri komplexne KÄFER, I. *Alexander Rudnay a jeho doba / Rudnay Sándor és kora*. Esztergom-Piliscsaba: FF KUPP – Spolok sv. Vojtecha, 1998.

¹¹ PAULER, *op. cit.*, s. 7.

učiteľa u šľachtickej rodiny Zerdahelyi, kde niekoľko rokov vyučoval jej troch synov. Pre talentovaných mladých ľudí z plebejského prostredia to bola prvá odrazová doska k neskorším vážnejším učiteľským miestam. Tu sa mu podarilo nadviazať aj niektoré dôležité spoločenské kontakty a osvojiť si určité spôsoby. S rodinou Zerdahelyi aj neskôr udržiaval dobré vzťahy, o čom svedčia jeho pekné spomienky na toto obdobie. Stretávali sa dokonca aj v Pešti, keď Virozsil už bol dekanom a rektorom.

Nie všetci domáci učitelia tej doby mali však také šťastie na prijímaciu rodinu. František Palacký mal napríklad menej šťastia na rodinu, do ktorej sa dostal, hoci jeho spoločenské kontakty boli taktiež pozitívne ovplyvnené rokmi strávenými v Bratislave, ktorú vtedy ešte Slováci nazývali skôr Prešporkom. Rodina zamestnávateľa mu dokonca po určitý čas aj dlhovala sľúbenú sumu, na postupnom získaní ktorej radami a sprostredkovaním participoval aj Virozsil.¹²

2. Pôsobenie na bratislavskej právnickej akadémii

Virozsil ako súkromný domáci učiteľ pôsobil pomerne dlho. V prípade podobných mladíkov však nešlo o konečný cieľ, ale len o prvý krok v pedagogickej a spoločenskej kariére počas ktorého sa pokúšali zlepšiť si kvalifikáciu. Aj Virozsil si v roku 1816 urobil v Pešti na univerzite doktorát z filozofie. Už vtedy ho totiž zaujímali filozofické otázky francúzskej revolúcie. Potom sa jeho pozornosť zamerala na iné odvetvie. Právnické a štátovedné vedomosti si osvojil už ako samouk.¹³ Predpísané skúšky zložil na Kráľovskej právnickej akadémii v Bratislave a následne na Kráľovskej uhorskej univerzite v Pešti, kde 27. júna 1823 aj získal titul doktora práv.¹⁴

Jeho kariéra sa začínala relatívne pomaly, o čom svedčia aj dlhé roky, ktoré strávil ako súkromný učiteľ, prípadne vychovávateľ v aristokratických rodinách. Vo svojich úplných začiatkoch uvažoval nad kariérou profesora teoretickej a praktickej filozofie na univerzite v Pešti. Na túto katedru totiž bol v roku 1821 vypísaný konkurz, ktorého sa však nakoniec nezúčastnil, lebo si uvedomoval malé šance na úspech.¹⁵ Filozofia ho zaujímala aj neskôr. Osobitne na neho vplýval Immanuel Kant, Johann Herder a Johann Müller. Jeho obľúbeným spisovateľom bol Riman Horatius a Nemeč Friedrich Schiller, ktorých občas aj citoval.¹⁶

Pedagogickú dráhu na právnickej akadémii v Bratislave začal ako zástupca profesora politických a kameralistických (politico-cameralis) vied už v roku 1822. V roku 1825 bol síce vymenovaný za riadneho profesora Kráľovskej právnickej akadémii vo Veľkom Varadíne, ale nechcel opustiť ním obľúbenú Bratislavu, kde nakoniec vďaka vyššiemu rozhodnutiu mohol zostať v pozícii vyučujúceho prirodzeného práva a uhorského verejného práva. Riadnu katedru prirodzeného, štátneho a medzinárodného práva na tamojšej akadémii definitívne získal až 20. decembra 1826.¹⁷ Roky strávené v Bratislave boli šťastným obdobím jeho života. Mesto bolo vtedy jedným z centier uhorského politického života, lebo napríklad

¹² BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 365.

¹³ PAULER, *op. cit.*, s. 7.

¹⁴ ECKHART, F. *A jog- és államtudományi kar története 1667 – 1935*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1936, s. 291.

¹⁵ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 366.

¹⁶ PAULER, *op. cit.*, s. 10 a s. 27.

¹⁷ ECKHART, *op. cit.*, s. 291; PAULER, *op. cit.*, s. 8.

tu zasadali reformné snemy. Virozsil sa ich nezúčastňoval, ale prirodzene sledoval dianie v krajine i v meste svojho pôsobiska. Politika a ideológia uhorských stavov však mladého právnikovi špeciálne neoslovila. Podľa svedectva listu Palackému z 28. decembra 1825 videl Virozsil problém hlavne v tom, že sa tu zrazili absolútne protiklady: síce nie úplne čistá kabinetná politika vlády, ktorá viac-menej vychádzala zo zásad osvietenej štátnej správy a existujúcich finančných pomerov na jednej strane, a svoje staré výsady brániaca, domýšľavá, hrdá, voči vláde veľmi nedôverčivá a hlavne sebecká uhorská aristokracia na strane druhej. Posledne menovanej sa zatiaľ podľa Virozsila zatiaľ príliš nedotkli nové pokrokové prvky ducha a kultúry. Radšej by sa namiesto budovania moderného štátu vrátila do čias panovania jagellonských kráľov, ktorí jej všetko odsúhlasili.¹⁸ Mladý právnik nešťastické pôvodu teda necítil solidaritu s touto vrstvou a jej ideológiu, od ktorej si vlastne – ako neskôr vysvitlo – držal odstup až do konca svojho života.

V septembri roku 1826 sa Virozsil oženil s Máriou Ruppelmayerovou, dcérou zosnulého cisárskeho dvorového radcu Martina Ruppelmayera,¹⁹ a tu sa mu narodili aj ich prvé deti. Z desiatich detí sa však dospelého veku dožili len štyri – dvaja chlapci a dve dievčatá. V otcových šľapajách išiel hlavne jeho syn Tivadra, ktorý sa ešte počas jeho života stal pomocným učiteľom na právnickej akadémii v Bratislave. Na starobu sa však Virozsil presunul k svojej dcére Lujte, ktorá bývala blízko Viedne.²⁰

V Bratislave sa Virozsil spriatelil s českým historikom a politikom Františkom Palackým, významným predstaviteľom českého národného liberalizmu. Po Palackého odchode naspäť do českých krajín Virozsil dokonca často pomáhal jeho menej podarenému bratovi Ondrejovi, ktorý ešte študoval v Bratislave.²¹ Obaja významní vedci svojej doby si do konca života dopisovali a občas sa aj navzájom navštevovali. Dobré vzťahy medzi nimi pretrvali aj napriek tomu, že mali rozdielne politické názory a úplne odlišný pohľad na úlohu národov v dejinách. Kým Palacký uznával rastúci význam národov a dokonca sa postavil na čelo českého národného hnutia, Virozsil sa nikdy nedokázal nadšene stotožniť s moderným nacionalizmom a radšej myšlienkovito zotrval v osvietenom prenárodnom veku. Vždy uprednostňoval radšej univerzalistický humanizmus pred moderným emocionálnym nacionalizmom.²²

Počas svojho bratislavského obdobia Virozsil pravdepodobne udržiaval kontakty s tamojšou slovanskou inteligenciou. Palacký ho raz v liste z 5. júla 1824 označil ako apriori Čecha, ktorý by sa jeho krajanom mohol stať aj posteriori. Vo svojich listoch zo 17. júla 1823 a 14. júla 1826 dokonca Palackého krajanov občas nazval aj výrazom „meine Quasi-Landsleute“, pri čítaní Palackého spisov si zasa spomenul, že svojmu otcovi ako malý chlapec predčítal z českých kroník (medziným aj z Hájka) (list z 26. septembra 1837).²³

Virozsil sa však výraznejšie sa v tomto smere nechcel angažovať a nezačal prispievať ani do časopisu, ktorý začal v Prahe vydávať Palacký. Jeho hlavné témy, ako dejiny, štatistika, literatúra a umenie totiž stáli mimo okruhu jeho záujmu. Ako nekompetentná osoba nechcel robiť ani spravodajca z oboru uhorskej literatúry. Sledoval síce určité slovanské

¹⁸ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 379.

¹⁹ Idem, *op. cit.*, s. 367 – 368.

²⁰ PAULER, *op. cit.*, s. 24 – 26.

²¹ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 364 – 365.

²² Idem, *op. cit.*, s. 376 – 378.

²³ Idem, *op. cit.*, s. 376 – 377.

literárne a jazykové spory, ale zasahovať do nich nechcel. V liste z 23. októbra 1829 síce dal za pravdu Palackému, že jazyková odluka pravdepodobne viac uškodí Slovákom, ako Čechom, inak ale Virozsil sám seba označil v tomto smere v liste z 28. decembra 1829 skôr za ignoranta (dokonca sa označil slovom „Idiot“).²⁴ Aj velikána slovenskej a slovanskej poézie Jána Kollára v Pešti spoznal v roku 1846 len cez Palackého, hoci obaja žili v jednom meste a vedeli po slovensky.²⁵

Virozsil sa v bratislavskom období jeho kariéry odborne venoval okrem štúdia domáceho verejného práva aj medzinárodnému právu, z ktorého plánoval vydať knihu o prípustnosti, resp. neprípustnosti vonkajšieho zasahovania do vnútorných záležitostí štátov. Cenzúra však jej vydanie odporučila len s veľmi významnými zmenami, preto Virozsil od svojho pôvodného zámeru upustil. Problém spočíval hlavne v tom, že jeho závery boli v priamom rozpore s praktickou zahraničnou politikou metternichovského režimu a systémom Svätej aliance v postnapoleonskom období, ako aj závermi jej kongresov v Opave, Ljubljane a Verone. Neapolské, piemontské a španielske vojenské kampane tak tiež ukazovali iným smerom. Hoci bytostne opatrný Virozsil vždy formuloval svoje názory umierneným spôsobom, jeho vtedajšie postoje neboli v súlade s vtedajšími dominantnými tendenciami.²⁶

3. Peštianske roky života

Virozilova kniha o medzinárodnom práve síce nevyšla, ale predsa len spôsobila oneskorenie jeho vymenovanie za profesora právnickej fakulty na univerzitu v Pešti.²⁷ Nakoniec sa s účinnou pomocou univerzitného predsedu a zároveň vplyvného krajinského sudcu grófa Antala Czirákyho nakoniec podarilo prekonať prekážky a v auguste 1832 Virozsil nastúpil na katedru prirodzeného práva a uhorského verejného práva na najstaršej a najprestížnejšej právnickej ustanovizni v Uhorsku.²⁸

Tu sa čoskoro stal populárnym a uznávaným pedagógom. Jeho žiak a neskorší minister spravodlivosti Tivadar Pauler spomínal, že bol pre študentov príťažlivým pedagógom: „Jeho jasný, dôkladný a príjemný učiteľský štýl, ktorý aj abstraktné princípy vysvetľoval na základe historických a spoločenských príkladoch, bol preniknutý duchom zdravého liberalizmu a humanizmu a ako taký mal zvláštny vplyv na mysliacu časť mládeže, čo v spojení s jeho umierneným, vážnym a zdvorilým štýlom vysvetľuje tú úctu a popularitu, ktorú si za krátky čas získal a potom aj udržal medzi svojimi nástupcami.“²⁹ Na inom mieste Pauler spomenul, že príroda obdarila Virozсила vynikajúcim talentom, ktorý však prekonal jeho železná disciplína a svedomitá vytrvalosť. Ako vedec a pedagóg sa zasa zväčša pridržiaval stredovej zásady „Veritas in medio sita“, ktorá vyvovovala aj neho opatrnej a umierenej povahy.³⁰ Virozsil vyučoval a publikoval prevažne v latinčine. To platilo aj pre jeho trojzväzkové dielo *Jus naturae privatum methodo critica deductum*

²⁴ Idem, *op. cit.*, s. 377 – 378.

²⁵ Idem, *op. cit.*, s. 375.

²⁶ ECKHART, *op. cit.*, s. 291 – 293.

²⁷ O trnavskom období pozri LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Dejiny právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Praha: Leges, 2021.

²⁸ Idem, *op. cit.*, s. 292; PAULER, *op. cit.*, s. 8.

²⁹ PAULER, *op. cit.*, s. 9.

³⁰ Idem, *op. cit.*, s. 27.

o prirodzenom súkromnom práve, ktoré bolo napísané pod vplyvom viedenských pedagógov a v kantianskom duchu. Autor s ním bol hotový už v roku 1828, ale pre cenzúru vyšlo až v roku 1833.³¹ V maďarčine neskôr vyšiel len výňatok z prvého zväzku. Podľa Eckharta Virozsil týmto dielom vlastne otvoril sériu uhorských, resp. maďarských právne-teoretických vedeckých diel.³²

V roku 1834 Virozsil postihla obrovská tragédia, keď v priebehu dvoch dní prišiel o tri malé deti. Túto tragédiu sa pokúsil s pomocou viery a intenzívnej práce. Práca svedomitému a dôkladnému profesorovi nikdy nerobila problém. Zároveň ho ako človeka zo skromných pomerov motivoval aj fakt, že učiteľský plat bol vlastne jediným zdrojom jeho obživy.³³

Virozilovým pôvodným zámerom bolo v Pešti napísať knihu o teoretických otázkach štátneho (verejného) práva, toto dielo však nedopísal. V roku 1836 totiž dostal pozvanie od arcivojvodu a zároveň uhorského palatína Jozefa, aby vyučoval jeho mladistvého syna arcivojvodu Štefana právne a štátne vedy. Výuka mladého Habsburga, ktorý sa ukázal byť chápatým a svedomitým žiakom, trvala až do roku 1838. Virozilove úlohy sa netýkali len výučby uhorského, ale aj rakúskeho verejného práva. S arcivojvodom Istvánom si Virozil neskôr dopisoval a jeho vysokourodzený žiak mu zostal verným priateľom až do konca života. Keď sa arcivojvoda Štefan stal predstaviteľom dynastie v Českom kráľovstve, svojho bývalého profesora dokonca pozval na návštevu, ktorú Virozil aj absolvoval.³⁴

Virozil vychovávateľskú prácu vo vysokourodzenej rodine vykonával rád a na základe listov adresovaných Palackému si zakladal na tom, že získal dôveru mladého arcivojvodu a mohol mu vštepiť určité morálne poučenia. Habsburgovci taktiež niečo získali: „Také habsburský rod získal tím muže, kterému mohl důvěřovat a kterého mohl použít ke všem věcem.“³⁵ Práca pre panovnícky dvor v Uhorsku, spolu s jeho vlašným postojom k politickému programu uhorskej aristokracie a maďarského národného hnutia určite ovplyvnila jeho vzťah k monarchii a jej dynastii. Konkrétne sa však tento vzťah otvorene prejavil až po roku 1849.

Počas výučby arcivojvodu bol Virozil nútený prejsť širokú škálu právnych oblastí, okrem iného aj všetky teoretické oblasti právnej vedy. Pre svojho vysokopostaveného žiaka dokonca napísal zhrnutie celého prirodzeného práva, ktoré potom vydal v knižnej podobe. Latinsky napísané dielo *Epitome juris naturae seu universae doctrinae iuris philosophici* z roku 1839 sice nebolo určené širšej verejnosti, a pôvodne z neho Virozil nemal citovať ani počas svojich univerzitných prednášok, nakoniec však bolo prijaté ako základná učebnica takmer na všetkých právnických vzdelávacích inštitúciách v Uhorsku. Kniha získala aj viacero ocenení.³⁶

Nešlo pritom o jeho prvú učebnicu z oblasti prirodzeného súkromného práva. Ešte v roku 1833 vydal svoju učebnicu, ale okamžite ho neznámi nežičlivci udali u palatína. Udanie mu vyčítalo, že sa odklonil od učebnice profesora Antona Karla Martiniho (1726 – 1806), z ktorej sa už viac ako štyridsať rokov vyučovalo vo Viedni. Po preskúmaní

³¹ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 368.

³² ECKHART, *op. cit.*, s. 292.

³³ PAULER, *op. cit.*, s. 8 – 10.

³⁴ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 369 – 370.

³⁵ Idem, *op. cit.*, s. 370.

³⁶ ECKHART, *op. cit.*, s. 292.

udania však úrady došli k poznaniu, že Virozilova učebnica nie je nebezpečná, dokonca je aj trochu ťažkopádnejšia a v zásade nerevidovala hlavné tézy prirodzeného práva. Okrem toho udaním napadnuté cenzorské úrady zdôraznili, že ich úlohou nie je posudzovať vedecký obsah učebníc, ale len to, či nie sú protináboženské a neodporujú dobrým mravom, panovníkovi a verejnej bezpečnosti.³⁷ Virozil však v každom prípade ešte v školskom roku 1835/1836 vyučoval prirodzené právo, všeobecnú štátovedu a medzinárodné právo opierajúc sa na Martiniho učebnicu a vlastné rukopisy.

V 40. rokoch 19. storočia Virozil neučil len na právnickej fakulte, ale dočasne aj na filozofickej fakulte. Po odchode jedného tamjšieho profesora v roku 1843 práve jeho požiadali o zastupovanie na katedre estetiky a klasickej literatúry. Tieto témy boli Virozilovi vždy blízke. Išlo o ojedinelú situáciu, lebo vtedy pre právnikov nebolo ešte obvyklé učiť na ostatných fakultách a toľko predmety úplne odlišné od pôvodného profilu. Zastupovaniu sa profesor venoval až do roku 1844. Hoci by tu z existenčných dôvodov rád učil aj ďalej, nepodarilo sa mu to, lebo spomínaná katedra bola čoskoro obsadená. Medzitým začal pracovať na veľkej a systematickej učebnici uhorského verejného práva, ktorú však vtedy ešte nedokončil alebo presnejšie povedané pre cenzúru nevedel vydať.

Virozil sa nevyhol ani rôzne univerzitné vedúce funkcie. Bol viackrát dekanom právnickej fakulty (1840, 1845, 1846, 1847). Medzitým sa v roku 1843 stal aj rektorom univerzity. Po smrti panovníka Františka sa totiž vedúce univerzitné hodnosti otvorili aj pre riadnych členov profesorského zboru. Zosnulý panovník totiž do týchto funkcií radšej menoval ľudí z praxe.³⁸

Začiatkom 40. rokoch 19. storočia sa Virozilova výskumná pozornosť obrátila k dovtedy zanedbávaným otázkam uhorského verejného práva. Už v roku 1843 dokončil latinský rukopis, v ktorom sa zameril na prehľad celého systému uhorského verejného práva, ktorý poslal na posúdenie a schválenie cenzúry. Tá však podľa Paulera nad knihou sedela celé dva roky a hlavne mala veľa zásadných pripomienok a návrhov na zmeny. Tie sa týkali hlavne niektorých autorových ostrejších tvrdení ohľadne maďarského jazyka a národnosti, ako aj výsad šľachty a nedostatočných ústavných záruk.³⁹ Kniha schválená s veľkými výhradami nakoniec nevyšla a opatrný Virozil, ktorý bol práve v tých rokoch dekanom fakulty, na to vtedy ani netlačil. Radšej začal pracovať na výňatku, ktorý by sa dal použiť ako učebnica a ktorý chcel preložiť do maďarčiny. Po dokončení výňatku začal pracovať na encyklopédii právnych a štátnych vied. Túto tiež zamýšľal preložiť do maďarčiny a potom vydať s paralelným textom v latinčine a maďarčine.

4. Virozil a jazyková otázka v predmarcovom a revolučnom období

Vyššie už krátko bola reč o vzťahu Virozila k národnej a jazykovej otázke. Vo svojich jazykových vystúpeniach sa jej vyhýbal, avšak na pôde univerzity takúto možnosť nemal. Jeho postoj v tejto senzitívnej sfére určite ovplyvnilo niekoľko dôležitých okolností. Nepochádzal z etnicky maďarskej rodiny a vyrastal v jazykovo mimoriadne zmiešanom mestskom prostredí severného (Horného) Uhorska, kde sa miešali slovenské, nemecké a maďarské vplyvy. Ani jedno z miest jeho štúdií, ako aj neskoršieho pracovného pôsobenia nebolo

³⁷ Idem, *op. cit.*, s. 324 – 325.

³⁸ Idem, *op. cit.*, s. 297 – 298.

³⁹ PAULER, *op. cit.*, s. 13 – 14.

vtedy ešte dominantne maďarské. Osobitne to platí pre Banskú Štiavnicu, Trnavu, Banskú Bystricu, neskôr Bratislavu a minimálne do polovice 19. storočia ani pre Budín a Pešť. Domácnosť mali s manželkou tiež prevažne nemeckú a tento jazyk najčastejšie používal aj v súkromnej korešpondencii.

To neznamená, že by vôbec nevedel po maďarsky, avšak v tomto jazyku sa pre svoju výslovnosť a iné nedostatky necítil komfortne.⁴⁰ Jeho študent, neskôr kolega a významný maďarský právnik Tivadar Pauler, ktorý napriek svojej politickej kariére po roku 1867 mal vždy pre Virozsila veľké pochopenie, situácie zhrnul nasledovne: „... ako rodák z Horného Uhorska vyrastal v čase a prostredí, v ktorom mal málo príležitostí naučiť sa maďarský jazyk; hoci sa neskôr snažil tento nedostatok dohnať, vzhľadom na svoj pokročilý vek si ho nedokázal osvojiť natoľko, aby ho mohol vyučovať tak, ako to považoval za vhodné pre univerzitného profesora.“⁴¹

V františkovo-metternichovskej prvej tretine 19. storočia jazyk počas jeho pôsobenia v Bratislave ešte nerobil problém. Komplikovanejšie boli jeho peštianske roky, jednak pre viac zmiešaný (multietnický) charakter mesta, a jednak pre zmeny vo veľkej politike. Jazyková otázka v Uhorsku totiž nadobúdala čoraz väčší symbolický význam. Netreba zabudnúť ani na to, že relatívne veľká Pešť sa práve vtedy stala centrom maďarskej národnej politiky a otázka úradného jazyka takpovediac zaplavila celý verejný priestor. Virozsilovi vadila aj v súkromnom živote. Postupne napríklad začal menej navštevovať peštiansku domácnosť vdovy Zerdahelyiovej, v domácnosti ktorej pôvodne pôsobil ako vychovávateľ, lebo mu vadila tam sa schádzajúca spoločnosť „slovensko-maďarských koryfejev“⁴²

Jedno nariadenie panovníka Františka I. z roku 1820 síce už spomínalo, že preukázanie znalosti maďarčiny v prípade prijímaných pedagógov by malo znamenať výhodu, ale univerzity a ani dvorská kancelária nebrali túto požiadavku príliš vážne. Viac-menej sa vychádzalo z toho, že znalosť maďarčiny je dôležitá hlavne v prípade medicíny a takých predmetov, ktoré sa vyučujú v tomto jazyku. Jej neznalosť preto po určitý čas nikoho nevyučovala z univerzitetnej pedagogickej dráhy.⁴³ Táto otázka však predsa len ako Damoklov meč vysela nad hlavou mnohých nemaďarských pedagógov. Samotný Virozsil raz v liste Paulerovi povedal, že mu problematika maďarského jazyka vlastne zväzuje krídla.⁴⁴

Problémy sa začali hlavne v 40. rokoch 19. storočia. Snem v roku 1840 ešte nedokázal presadiť prechod univerzity na maďarčinu, ale panovník vtedy sľúbil, že situáciu bude riešiť nariadením. V súvislosti s tým fakulta dostala v roku 1841 list od uhorskej Miestodržiteľskej rady, aby fakultné orgány do tridsiatich dní oznámili, ako chcú riešiť situáciu, t. j. s ktorými predmetmi chcú začať pomaďarčovanie výuky a kedy. Fakulta sa pokúsila vychádzať z existujúcej situácie a dostupnej literatúry. Obchodné a zmenkové právo sa totiž už vtedy vyučovalo po maďarsky, lebo v tomto jazyku boli dostupné a právne kódexy. Pedagogický zbor preto vychádzal z toho, že pokiaľ nebudú prijaté nové uhorské kódexy trestného a banského práva, je – okrem iného – aj z terminologických príčin zbytočné siliť maďarčinu. Latinčinu chceli ponechať v platnosti aj počas výuky rímskeho a cirkevného práva. V prípade štatistiky sa odvolávali na to, že tento predmet sa ani na

⁴⁰ ECKHART, *op. cit.*, s. 361.

⁴¹ PAULER, *op. cit.*, s. 15 – 16.

⁴² BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 372.

⁴³ ECKHART, *op. cit.*, s. 287.

⁴⁴ PAULER, *op. cit.*, s. 15.

stredných školách nevyučuje po maďarsky. Za predčasné považovali taktiež maďarskú výuku prirodzeného a medzinárodného práva. Najviac otvorení boli tomu, aby sa po maďarsky začali vyučovať politicko-kameralistické vedy. Zaujímavé je, že podobné stanovisko ako v prípade trestného a banského práva zaujali peštianski profesori aj ohľadne uhorského verejného práva, kde bolo vôbec zbytočné očakávať nový kódex. Pritom išlo práve o politicky najcitlivejšie právne odvetvia, o ktorých sa často písalo nielen v tlači, ale hovorilo aj na sneme. Tu pravdepodobne zohrala svoju úlohu aj konzervatívnosť a jazyková predispozícia vyučujúcich.⁴⁵

Uhorský snem nakoniec prijal zákonný článok II. z roku 1842, ktorý aj na právnickej fakulte univerzity zaviedol maďarčinu. Potom nasledovalo panovnícke nariadenie, ktoré už nebolo možné obštruovať. Uhorské súkromné právo, prípravu súdnych dokumentov, obchodné a zmenkové právo spolu so štatistikou a politicko-kameralistickými vedami mali v Pešti začať po maďarsky vyučovať už od školského roku 1844/1845. Banské a trestné právo sa malo v tomto jazyku začať vyučovať po prijatí nových kódexov. V prípade ostatných predmetov zostala v platnosti latinčina. O niekoľko mesiacov neskôr vyšlo nové nariadenie, ktoré maďarčinu predpísalo aj počas výuky uhorského verejného práva.

Posledná zmena sa ťažko dotkla Virozsila, ktorý na situáciu reagoval listom fakultnému riaditeľovi. Prirodzené právo mohol síce naďalej vyučovať po latinsky, ale uhorskú verejné právo už nie. V liste konštatoval, že uhorské verejné právo je možné vyučovať len za podmienky dobrej znalosti maďarčiny, bez prízvuku a po nadobudnutí určitej zbehlosti. On samotný – hoci viac-menej vedel po maďarsky – týmito predispozíciami nedisponoval. Zdôraznil aj to, že maďarčina nie je jeho rodným jazykom, hoci v rámci svojej vedeckej práce prirodzene využíva pramene a zdroje v tomto jazyku. Obával sa však, že sa mu poslucháči pre jeho výslovnosť budú vysmievať. Konštruktívne preto navrhol, aby mu fakulta zabezpečila v maďarčine zbehlého asistenta, ktorý by prednášal namiesto neho. On samotný by zabezpečoval ostatné povinnosti súvisiace s výukou – prípravu študijných materiálov, vedenie verejných skúšok, zostavenie skúšobných otázok. V Pešti vtedy síce riadni profesori ešte nemali asistentov, táto prax však už existovala v rakúskej časti monarchie, na čo sa Virozsil aj vyslovene odvolal.⁴⁶

Miestodržiteľská rada nakoniec vyhovelá žiadosti lojálneho a prestížneho profesora, ktorý dostal dvoch doktorov práv za asistentov. Išlo o Józsefa Kudelku a Jánosa Hupku, ktorý mu pomáhali prednášať v rokoch 1845 až 1847. V roku 1846 vypomohol aj profesor Ferenc Láner, ktorému zasa on pomáhal po latinsky vyučovať banské právo. Vzniknutá situácia ho duševne značne ťažila a východisko videl v predčasnom odchode do dôchodku.⁴⁷

Tu treba pripomenúť, že vo Virozilovi už v tomto období vznikla aj myšlienka presťahovania sa do Viedne. Ešte v roku 1841 sa tam informoval na Tereziánskej akadémii (Theresianum) v hlavnom meste monarchie ohľadne výmeny ním zastávanej katedry v Pešti za katedru uhorského verejného práva a štatistiky vo Viedni. Plán odchodu z Pešti alebo penzionovania mu však vtedy ešte nevyšiel.⁴⁸

---

⁴⁵ Idem, *op. cit.*, s. 360 – 361.

⁴⁶ Idem, *op. cit.*, s. 361 – 362.

⁴⁷ Idem, *op. cit.*, s. 362.

⁴⁸ Idem, *op. cit.*, s. 14.

Vtedajšia korespondencia Virozsila s Palackým (list zo 7. februára 1844) taktiež dokazuje, že starnúci profesor sa ani ideovo nedokázal stotožniť s národnostnými snahami svojej doby. Obával sa, že ľudstvo namiesto očakávaného humanizmu smeruje k národnostnému fanatizmu, čo povedie k novým konfliktom. To všetko bude mať za následok nové rozdelenie a chaos v multietnickom Uhorsku. Národnosti totiž očakávali od vlády ochranu pred maďarizačnými snahami, tá ale prejavovala slabosť a pred maďarskými snahami neustále ustupovala. To dlhodobo nemohlo viesť k uspokojivým výsledkom.

Virozil sa aktívne neangažoval v politike, ale ako profesor uhorského verejného práva samozrejme sledoval politický vývoj. Vo svojich spisoch nepoužíval neskôr populárny pojem historická ústava, namiesto toho hovoril o starobylej uhorskej ústave, ktorú však považoval predovšetkým za feudálnu. Z tohto dôvodu bola aj podľa neho v Uhorsku potrebná zásadná ústavná reforma. V tomto smere privítal zmeny verejného práva z roku 1848, ale znepokojovala ho rýchlosť a radikálnosť udalostí. Mnohé veci považoval za improvizáciu a nie za výsledok organického vývoja. Obával sa, že všetci vlastne sedia na vrchole sopky.⁴⁹

Na jar 1848 ho znovu dobehla otázka vyučovacieho jazyka. Maďarčina sa totiž stala výlučným vyučovacím jazykom na univerzite. Profesori, ktorí dobre neovládali maďarčinu mali byť penzionovaní. Okrem Virozsila išlo hlavne o Jánosa (Johana) Henfnera a Ferencu Vízkeletyho. Virozil nakoniec ako jediný právnik dostal výnimku a mohol do konca semestra naďalej prednášať v latinčine. Jeho žiadosť dokonca podporili aj študenti, čo bolo vo vtedajšej vypätej atmosfére možné považovať za vyznamenanie zo strany poslucháčov.⁵⁰ Na konci školského roka však Virozil napokon považoval za lepšie odísť do dôchodku, čo mu bolo za primeraných finančných podmienok úradmi aj povolené. Uhorský minister náboženstva a školstva barón József Eötvös dokonca jeho žiadosť o penzionovanie, odôvodnenú hlavne neznalosťou maďarčiny, schválil s tým, že mu ako penziu ponechal dovtedajší plat. Na jeho miesto 1. augusta 1848 nastúpil tu už viackrát citovaný Tivadar Pauler, ktorý dovtedy učil na právnickej akadémii v meste Ráb (Győr). Virozil sa stiahol do svojho domu so záhradou v Budíne. Tento fakt okrem iného znamenal aj to, že v nasledujúcich mesiacoch nemusel zastávať nijaké verejné stanoviská a skladať prísahu vernosti alebo holdovať novej moci.

5. Poverený rektor Virozil v čase neoabsolutizmu

Virozilove postavenie sa radikálne zmenilo v roku 1849, keď cisárske vojská obsadili hlavné mesto. Situáciu komplikoval fakt, že k tomu došlo dvakrát – najprv začiatkom roku, a potom znovu lete. Medzitým obe moci – panovnícka aj revolučná – očakávali od univerzity a jej profesorov okázalé prejavy lojality. Nevďačná úloha citlivo riešiť túto otázku pripadla Virozilovmu dávnemu kolegovi profesorovi Ignácovi Frankovi, ktorý práve v tomto najhoršom (hektickom) čase zastával funkciu rektora.

Cisárske vojsko zaujalo stred krajiny koncom júla 1849. Po okamžitom odvolaní Franca barón Anton Karl von Geringer, ako civilný cisársky komisár s neobmedzenou mocou pre Uhorsko, najprv dočasne vymenoval za zastupujúceho rektora profesora Jánosa Degena. Vtedy reaktivovali aj Virozsila, ktorý sa už v auguste stal predsedom cisárskymi úradmi

⁴⁹ Idem, *op. cit.*, s. 15.

⁵⁰ ECKHART, *op. cit.*, s. 380; PAULER, *op. cit.*, s. 214.

reorganizovanej univerzitetnej rady a na určitý čas aj predsedom dočasnej študijnej komisie. Svoju pôvodnú katedru mohol Virozil zaujať 20. októbra 1849, avšak k verejnému právu dostal aj uhorské trestné právo. V rektorskej pozícii bol napokon potvrdený 24. apríla 1850 a v decembri sa stal aj členom súdneho oddelenia komisie pre štátne skúšky. Virozil mal vtedy plnú Geringerovu dôveru. Dokonca mu vybavili titul cisárskeho radcu a dostal príplatok 400 zlatých.⁵¹

Zastupujúcim riaditeľom právnickej fakulty sa stal Virozilov dávny kolega, profesor kanonického práva Ferenc (Franz, prípadne František) Vízkelety, pôvodom z Liptova.⁵² Virozil a Vízkelety sa v rámci právnickej fakulty stali hlavnými tvármi nového režimu. Ich kariéra bola na celé desaťročie spojená so „žlto-čiernym“ („schwarz-gelb“), t. j. pro-cisárskym politickým smerovaním a rakúskou vládou. Podobné boli aj ich osudy po páde absolutizmu – vyznamenanie zo strany panovníka, postupný odchod do úzadia a nakoniec skon vo Viedni.

Medzi Virozilove úlohy ako povereného rektora patrilo predovšetkým opätovné naštartovanie vzdelávania, overovanie kvalifikácie pedagógov, účasť na ich previerkach, ako aj realizácia univerzitných reforiem, ktoré boli spojené s menom ríšskeho ministra školstva grófa Lea Thuna. Ten mal k nemu podľa všetkého korektný, ale skôr chladný vzťah.

Obdobie po potlačení uhorskej revolúcie však bezpochyby patrilo ľudske i profesionálne medzi najťažšie v jeho živote. Ignác Frank,⁵³ jeden z dôležitých dovtedajších profesorov, ktorý na vlastné nešťastie zastával vedúce pozície aj v komplikovaných revolučných rokoch, napríklad v roku 1850 spáchal vo Viedni samovraždu. Z fakulty bolo „odídených“ niekoľko významných pedagógov. Medzi nich patril aj Peter Tipula,⁵⁴ rodák z Košíc, absolvent filozofického a právnického štúdia, ktorý na bratislavskej právnickej akadémii⁵⁵ a potom na peštianskej fakulte vyučoval politicko-kameralistické vedy a zmenkové právo. Jeho kolegovia sa mu pokúšali pomôcť a už začiatkom 50. rokov 19. storočia fakulta

⁵¹ PAULER, *op. cit.*, s. 17.

⁵² Ferenc Vízkelety (1789 – 1875) pochádzal z katolíckej zemianskej rodiny s koreňmi v Bratislavskej stolici. Narodil sa v Liptovskom Novom Hrádku, kde jeho otec pôsobil ako úradník na veľkostatku. Pôvodne advokát Vízkelety od roku 1829 až do roku 1862 vyučoval v Pešti kanonické právo. Publikácie nebol zvlášť aktívny, ale za dlhé roky svojho pôsobenie „zrástol“ s právnickou fakultou. Patril medzi hlavných zástancov výuky v latinčine a nemčine. Pozri <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/vizekelety-ferenc-786DC>.

⁵³ Súkromný právnik Ignác Frank (1788 – 1850) pochádzal z chudobnej meštianskej rodiny, študoval u piaristov a sám sa ním na čas stal. Učil sa okrem iného aj v Prievidzi a Banskej Štiavnici. Právnickú pedagogickú kariéru začal na právnickej akadémii v Košiciach, potom (od roku 1827) pokračoval na právnickej fakulte v Pešti. Bol autorom mnohých dôležitých diel a zastával aj rozličné univerzitné funkcie. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/f/f05918.htm>.

⁵⁴ Virozilov rovesník Peter (Péter) Tipula (1794 – 187?), pôsobiaci od roku 1833 v Pešti ovládal maďarčinu, nemčinu, slovenčinu, angličtinu i francúzštinu. Podľa spomienok jeho kolegov išlo o talentovaného pedagóga, ktorý však málo publikoval. ECKHART, *op. cit.*, s. 293. Patril medzi hlavných vodcov reformného krídla na právnickej fakulte, oduševnil sa počas revolúcie, dokonca bol po dva roky 1847/1849 dekanom. Jeho syn vstúpil do Kossuthovskej armády. Po revolúcii bol zatknutý, odsúdený a na čas aj uväznený. Panovnícky režim ho napriek snahám univerzity o jeho reaktiváciu návrat nikdy neumožnil. Pozri aj <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tipula-peter-78279>.

⁵⁵ Virozil sa už tam sa spoznali s Tipulom, s ktorým občas aj spolupracovali. PAULER, *op. cit.*, s. 8.

jednohlasne požadovala jeho rehabilitáciu, ale bez úspechu a to napriek tomu, že Tipula predtým na fakulte odučil 27 rokov, avšak dôchodok nedostal.⁵⁶

Nová absolutistická moc totiž nikomu nechcela zabudnúť činnosť v revolučných rokoch. O ďalšom osude profesorov rozhodoval najprv vojenský súd. Pokiaľ niekto nebol obvinený a odsúdený musel prejsť ešte disciplinárnym konaním pred civilnou komisiou. Tu sa rozhodovalo, či dotknutá osoba bude môcť zostať na svojej pozícii alebo nie. Univerzitní profesori, ktorí sa zvlášť neangažovali v politike mali problémy hlavne pre holdovanie vernosti novej revolučnej vláde po jej návrate do Budína a Pešti v máji 1849.

V zmysle obežníka rektora z 28. októbra 1849 všetci vymenovaní pracovníci mali predložiť vojenskému súdu dokumenty vysvetľujúce, resp. potvrdzujúcu ich činnosť v skúmanom období a v predpísanom čase sa mali dostaviť pred disciplinárnu komisiu. K tomu došlo 14. januára 1850. Pod vedením dekana Vízkeletyho sa pred komisiu dostavilo sedem profesorov, vrátane bývalého revolučného dekana Tipulu, ktorého polícia zatkla už 12. januára 1850. Pred rokom penzionovaní profesori boli prirodzene vo veľkej výhode. Nakoniec 27. apríla 1850 všetci okrem prepusteného Tipulu dostali potvrdenie o spoľahlivosti a mohli pokračovať vo svojej pedagogickej činnosti.⁵⁷

Postupne sa situácia začala upokojsť a vedenie univerzity sa mohlo zamerať na vlastnú situáciu a vnútorné reformy. Rektor v tomto procese prirodzene hral dôležitú úlohu, ale jeho možnosti boli pomerne obmedzené. V tomto období sa napríklad rozšírila prax, v zmysle ktorej viedenský minister školstva vymenúval peštianskych profesorov bez súhlasu univerzity. V prípade jedného zo zakladateľov uhorskej komparatistiky a všeobecných dejín práva, ako aj neskoršieho dekana (1869/1870) a rektora (1865/1866) Gustava Wenzela⁵⁸ to dokonca skoro vyvolalo Virozsilov otvorený protest.⁵⁹ Na fakulte sa však podarilo ponechať aj niekoľko pedagógov, ktorí tam nastúpili počas revolučného obdobia a mali vymenovanie od vtedajšieho ministra baróna Eötvösa. Do tejto kategórie patrili napríklad už spomínaný Pauler a čiastočne aj neskôr známy právny vedec Emil Récsi,⁶⁰ ktorý bol v revolučných rokoch tajomníkom spomínaného ministra. Jeho vymenovanie za zastupujúceho profesora presadzoval samotný rektor Virozsil.⁶¹

V niektorých otázkach sa predsa len podarilo presadiť vôľu peštianskeho profesorského zboru. Rakúske úrady totiž pôvodne chceli právnickú fakultu presťahovať z príliš radikálnej Pešti do pokojnejšieho a malomestskejšieho Budína, čo podporoval aj Virozsil, ktorý

⁵⁶ ECKHART, *op. cit.*, s. 401.

⁵⁷ Idem, *op. cit.*, s. 391.

⁵⁸ Gustav Wenzel (1812 – 1891) pochádzal z Lužice, kde sa narodil v dôstojníckej rodine. Stredoškolské štúdiá absolvoval na viacerých miestach monarchie (Milano, Verona, Salzburg, Veszprém, Vác), ale právnický diplom už získal v Pešti. Potom dostal katedru uhorského práva na viedenskom Theresianume, kde učil okrem uhorského verejného práva aj históriu, štatistiku a banské právo. Neskôr sa stal členom Uhorskej akadémie vied a panskej snemovne parlamentu, panovník František Jozef ho nakoniec za jeho zásluhy povýšil do šľachtického stavu. https://konyvtar.parlament.hu/hu/magyar-jogi-portal/wenzel.gusztav?utm_source=go.ogyk.hu&utm_medium=urlshort.

⁵⁹ ECKHART, *op. cit.*, s. 395 a s. 403.

⁶⁰ Emil Récsi (1822 – 1864) pochádzal zo sedmohradskej šľachtickej a úradníckej rodiny. Ako právnik sa zaoberal rozličnými témami, ale na peštianskej univerzite bol poverený hlavne výukou štátneho a verejného, resp. správneho práva. Patrili medzi najlepších uhorských šachistov. Skonal pomerne skoro, napriek tomu po sebe zanechal viacero dôležitých publikácií. Pozri KOI, G. Récsi Emil. In: HAMZA, G. – SIKLOSI, I. (eds.). *Magyar jogtudósok*. Budapest: ELTE, 2015, s. 47 – 59.

⁶¹ ECKHART, *op. cit.*, s. 393.

tam býval. Väčšina profesorov však nebola nadšená touto myšlienkou a fakulta zostala v Pešti.⁶²

Druhou spornou otázkou s určitým priestorom pre menévrovanie bola jazyková otázka. Nová politická moc prirodzene preferovala nemčinu, avšak nebránila sa ani latinčine. Maďarčina však pre ňu mala (negatívny) symbolický význam. Samotný Virozsil taktiež podporoval výuku v nemčine a latinčine. Pedagogický zbor sa pôvodne na svojom spoločnom zasadnutí ešte 30. októbra 1849 rozhodol, že prirodzené, rímske a cirkevné právo sa bude učiť po latinsky, ostatné predmety po nemecky i maďarsky. V prvom porevolučnom školskom roku ešte prevažovala maďarčina, lebo na nemecké hodiny sa nikto nechcel prihlásiť. Barón Geringer preto zasiahol a prikázal začať v každom prípade učiť aj po nemecky. Dobrá znalosť nemčiny sa dokonca stala kvalifikačnou požiadavkou pre pedagógov.⁶³

Postupne sa začali aj obsahové zmeny. Jednotlivé predmety boli rozdelené na povinné hlavné predmety, ktoré mali vyučovať riadni profesori, a na ostatné, ktoré mohli vyučovať aj zastupujúci pedagógovia a to hlavne preto, lebo tie bolo možné navštevovať v dvoch živých jazykových verziách. Pod rakúskym vplyvom sa začalo presadzovať zvýšenie počtu hodín rímskeho práva a taktiež väčší vplyv katolíckej cirkvi na univerzitné vzdelávanie cirkevných predmetov. V Pešti sa vtedy taktiež začala formovať prax zamestnávania tzv. súkromných docentov a profesorov, ktorá mala svoje korene v rakúskej časti monarchie a v Uhorsku bola pôvodne neznáma. Zmenil sa aj systém a obsah štátnic.⁶⁴

Nakoľko nový byrokratický systém potreboval nové kádre, do popredia išli verejnoprávne predmety a začal sa zvyšovať aj počet poslucháčov. To sa týkalo aj židovských študentov, voči ktorým sa vedenie fakulty aj jej poslucháči všetkými možnými spôsobmi pred rokom 1847 bránili.⁶⁵ Od roku 1849 sa však brány právnického vzdelávania a takto vlastne aj advokácie otvorili aj pred nimi a prvý židovský študent mohol dostať doktorát z práva v roku 1852. Jedinú výnimku predstavoval doktorát z cirkevného práva, ktoré bolo v zmysle nariadení ministra Thuna pre nich naďalej zatvorené.⁶⁶

Postupne sa zmenil sa aj pomer hodín vyučovaných v jednotlivých jazykoch. Po latincky sa vyučovali už spomínané predmety, ako aj medzinárodné právo a tzv. encyklopédia, ktorá znamenala určitý úvod do právnického štúdia. Práve výuku tohto predmetu si ponechal Virozsil ako rektor, časom ho však začal vyučovať po nemecky.⁶⁷ Po latincky sa znovu viedli aj fakultné zápisnice.⁶⁸ Len po nemecky sa prednášalo rakúske právo a správne právo, len po maďarsky uhorské súkromné a trestné právo. Maďarsko-nemecká dvojjazyčnosť zostala zachovaná v prípade banského práva, politiky a štatistiky.⁶⁹

Virozsil v mene univerzity v roku 1850 dvakrát navštívil Viedeň s reformnými plánmi, tam však vtedy zvíťazila myšlienka unifikácie univerzitého štúdia v rámci celej ríše. To znamenalo, že predpisy platné pre univerzity vo Viedni, Prahe, Štajerskom Hradci (Graz),

---

⁶² Idem, *op. cit.*, s. 397 – 398.

⁶³ Idem, *op. cit.*, s. 398.

⁶⁴ Idem, *op. cit.*, s. 396 – 403.

⁶⁵ Idem, *op. cit.*, s. 296 – 403.

⁶⁶ Idem, *op. cit.*, s. 418.

⁶⁷ Idem, *op. cit.*, s. 406.

⁶⁸ Idem, *op. cit.*, s. 415.

⁶⁹ Idem, *op. cit.*, s. 402.

Lvove, Krakove, Olomouci a Innsbrucku boli rozšírené aj na Pešť, ktorá dostala tri roky na prispôsobenie sa.⁷⁰

Medzi ostatnými časťami monarchie a Uhorskom existovala vtedy jedna zvláštna disproporcía. Na území Uhorska totižto existovala len jediná univerzita, pričom celá ríša mala v polovici 19. storočia spolu deväť univerzít (okrem vyššie už spomínaných aj univerzitu v talianskom meste Pavia). Pre štát potrebné právnické vzdelávanie preto v Uhorsku vo veľkej miere zabezpečovali kráľovské alebo cirkevné právnické akadémie, lýceá a kollégiá. Z tohto dôvodu bol počet právnických vzdelávacích inštitúcií na území Uhorska podstatne vyšší, než inde v monarchii. Pokiaľ v ostatných častiach monarchie pripadala jedna právnická fakulta na tri a pol milióna obyvateľov, v Uhorsku jedna inštitúcia na 700 000 osôb, a vo vtedy ešte oddelenom Sedmohradsku dokonca na 400 000 obyvateľov.

Právnické akadémie v Uhorsku zároveň dlhodobo slúžili aj ako zásobáreň pedagogického zboru právnickej fakulty v Pešti. Väčšina jej profesorov teda začínala svoju pedagogickú prax na akadémiách, medzi ktorými mali dlho prednostné postavenie kráľovské akadémie v Bratislave, Košiciach a Veľkom Varadíne. Viacero učiteľov prišlo aj z mesta Ráb (Győr), ktorého akadémia mala v predrevolučnom období najviac poslucháčov. Naopak, akadémie v Záhrebe ich mala popri Temešvári asi najmenej, ale to nebránilo, že aj niekoľko záhrebských pedagógov prešlo časom do Pešti.⁷¹ Akadémie pritom nemali univerzitné postavenie, ale sa tamojším vzdelaním sa bolo možné uplatniť vo verejnej správe. Rakúske orgány podporovali myšlienku prepojenie akademického vzdelávania s univerzitným, a preto umožnili dva roky absolvované na akadémiách započítať do inak štvorročného univerzitného vzdelávania. Cieľom bolo, aby absolventi akadémií dodatočne absolvovali aspoň rok alebo dva na univerzite v Pešti alebo inde v rámci Habsburskej ríše.⁷²

Na začiatku nového absolutistického obdobia väčšina novoprijatých profesorov a ich zástupcov ešte mala za sebou prax z akadémií. Situácia sa zmenila v rokoch 1855 až 1860, keď sa začalo výrazné „porakúšťovanie“ výuky i personálu. Peštiansku katedru dostali viacerí takí profesori, ktorí nevedeli po maďarsky a nemali nijakú uhorskú prax. Prišli väčšinou z nemeckého prostredia rakúskych a českých krajín. Do popredia sa dostali pozitívno-právne predmety s dobrými historickými základmi, ako aj politické vedy. Naopak, menej priestoru dostalo správne a finančné právo. Vyučovať sa začalo aj nemecké ríšske právo a celkové ríšske súvislosti, pričom Uhorsku nikdy nebolo súčasťou Rímskej ríše národa nemeckého ani neskoršieho Nemeckého spolku. Prijímať bolo možné len uchádzačov s maturitou. Školský rok sa začínal 1. októbra a končil 31. júla. Prednášajúci sa viac museli pridržať schválených osnov. Zároveň fakulta začala vo väčšom počte zamestnávať aj súkromných pedagógov a medzi zamestnancami sa objavili aj prví technickí zriadení.⁷³

Na fakulte znovu rezonovala jazyková otázka. Poslucháči si zväčša vyberali hodiny v maďarčine a pred nemčinou dokonca uprednostňovali aj starú latinčinu. Na štátniciach si dokonca demonštratívne aj takí študenti vyberali radšej maďarčinu, ktorí mali vynikajúcu nemčinu z domu. Pozície latinčiny pred nemčinou paradoxne bránili vo vzťahu k rímskemu právu aj rektor Virozsil a dekan Vízkelety. Tento ich postoj nemal politické motívy, dvaja starí a hlavne starosvetskí páni chceli len v maximálnej miere konzervovať pomery

⁷⁰ Idem, *op. cit.*, s. 403.

⁷¹ Idem, *op. cit.*, s. 370 a s. 413.

⁷² Idem, *op. cit.*, s. 413.

⁷³ Idem, *op. cit.*, s. 419 – 435.

zo začiatku svojej kariéry. Obaja preto bojovali aj za to, aby sa rozličné konkurzné práce podávali v prednáškovom jazyku predmetu. Aj takto nepriamo bránili pozície latinčiny a občas i nemčiny.⁷⁴

Virozil sa inak vôbec nebránil publikačnej činnosti po nemecky, ktorá mu bola blízka. V roku 1852 napríklad vydal po nemecky encyklopédiu práva a štátnej vedy, v ktorej venoval osobitnú pozornosť metodológii danej problematiky (*Encyclopädie und Methodologie des juridisch-politischen Studiums, oder der gesamten Rechts- und Staatswissenschaften. II. Ofen, 1852.*). Veľký šesťzväzkový opus o predrevolučnom uhorskom verejnom práve však už v prvej polovici 50. rokov 19. storočia vydal po latinsky. Skrátenu (teda trojzväzkovú) nemeckú verziu tohto diela (*Staatsrecht des Königreiches Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte u. d. vom Beginn d. Reiches bis zum Jahre 1848 bestandenen Landesverfassung. Pest, 1865 – 66. I – III.*) vydal až v rokoch 1865/1866, keď ju potreboval počas výuky na viedenskej univerzite na úplnom sklonku svojho života. Podľa Paulera však v tejto práci starnúci profesor s čoraz horším zrakom už nezpracoval novú odbornú literatúru. Všetky použité pramene spred roku 1848 pritom svedomite odcitoval.⁷⁵

6. Politické názory a pravdepodobné pohnútky Antona Virozila

Aké boli vtedy jeho pohnútky? Prečo sa až takto intenzívne angažoval v službách porevolučného režimu? Na vysvetlenie pravdepodobne nestačí spomenúť, len jeho vtedajšia radosť z možnosti vyučovať znovu po latinsky a v nemčine. Existenčné podmienky jeho rodiny (množstvo detí, potreba stáleho príjmu a pod.) majú už väčšiu výpovednú hodnotu, ale samotné nestačia. Ľudsky možno áno, ale politicky totiž intenzívne veriaci katolík Virozil nebol skalným konzervatívcom a monarchistom. Už vyššie bola reč o tom, že voči uhorskému stavovskému programu a dokonca aj voči konštrukcii uhorskej starobylej stavovskej ústavy (*constitutionis avitae*) mal vždy odmeraný vzťah. Tu pravdepodobne zohral svoju úlohu fakt, že nemal zemiansky pôvod, čiže pred rokom 1848 sa nevedel aktívne zúčastniť uhorského politického života, ktorý mohol sledovať a glosovať takpovediac len z boku, t. j. z pozície profesora prirodzeného a verejného práva.

Naopak, hoci mal určité obavy z kabinetnej politiky a panovníckeho absolutizmu, v rakúskej vládnej politike predsa len skôr videl zárodok moderného štátu, než v archaických uhorských pomeroch. Okrem toho, ako profesor bol vlastne aj on po celý svoj život verejným zamestnancom, ktorého pôvodne vymenoval panovník František.

O mnohom vypovedajú okolnosti vzniku jeho monumentálneho diela o uhorskom verejnom práve. So svojou prácou bol viac-menej hotový už v septembri 1843, avšak skoro neprešla dvorskou a uhorskou cenzúrou v Budíne. Po viac ako dvoch rokoch mu síce povolili vydanie knihy, ale len s výhradami a konkrétnymi návrhmi zmien. Cenzúra mala problém hlavne s jeho názormi na postavenie maďarského jazyka a národnosti, ako aj s tým, že bol kritický voči výsadám šľachty a ústavné garancie zabudované vo vtedajšom systéme považoval za nedostatočné. Práve tieto časti preto cenzor odporúčal vynechať alebo prepracovať. Nakoniec toto dielo vtedy ešte nevyšlo, okrem iného aj preto, lebo univerzitná tlačiareň sa právom obávala, že viaczväzková kniha sa nebude vedieť dať použiť ako učebnica. Autor zasa nechcel knihu vydať na vlastné náklady. Skôr sa rozhodol pre

⁷⁴ Idem, *op. cit.*, s. 440 – 441.

⁷⁵ PAULER, *op. cit.*, s. 25.

spracovanie kratšej – učebnicovej – verzie svoju vedeckého opusu, ktorý potom v roku 1847 nechať preložil do maďarčiny, avšak knižne vtedy dielo už nevyšlo.⁷⁶

Medzitým však Virozsil vedel vydať svoje latinské šesťzväzkové dielo v prvej polovici 50. rokov 19. storočia, práve keď bol rektorom a univerzita oslavovala storočnicu obnovenia univerzity Máriou Teréziou. Politicky najexponovanejšie bolo v roku 1850 vydanie prvého zväzku pod názvom *Juris publici regni Hungariae specimen singulare, constitutionis avitae bujus regni vices, defectus et naevos, nec non relationes externas ejusdem regni a principio usque ad revolutionem anni 1848 exhibens (Budae, ex typographia regia scientiarum universitatis hungaricae, 1850. Pp. VI – 64 in 4.)*.⁷⁷ Svojím spôsobom tu išlo o nepriamu kritiku predchádzajúcich udalostí a prihlásenie sa k novému politickému kurzu. Na druhej strane kniha mala dedikáciu *Patriae*, teda *Vlasti*.⁷⁸

O prihlásení sa ku vtedajšiemu kurzu svedčia aj Borovičkom spracované sprievodné listy, ktoré Virozsil spolu s výtlačkom knihy poslal guvernérovi Geringerovi (28. júna 1850) a historikovi Palackému (14. júla 1850). V podrobnejšom liste adresovanom Geringerovi Virozsil opísal okolnosti vzniku diela ešte v časoch starého Uhorska, ktorého cenzúra ho všal podľa autora považovala za „antinacionálne a nevlastenecké“.⁷⁹

Geringerovi sa dielo skutočne páčilo a dokonca odporučil jeho skoré vydanie v nemčine. Podľa Borovičku

Také Virozsil byl toho názoru, že „evangelium o nutnosti najtěsnějšího přimknutí Uher k Rakousku et vicissim“, které v díle bylo obsaženo, nemůže být teď ani dosti často, ani dosti naléhavě hlášáno dnešní generaci, a že může být s užitekem i pro mnohé z t. zv. starých konservativců jako jakési antimemorandum nebo protiprogram. A proto také Virozsil uposlechl Geringerovu pokynu. Avšak upustil od německého zpracování. Soudil totiž, že bude mít větší účinek, bude-li veřejnost čísti pravdy, které byly napsány před lety a posledními událostmi se naplnily tak podivuhodně a tak překvapujícím způsobem, že teď zní jako skutečné proroctvím a bude-li je veřejnost čísti bez všelikého přepracování v původním znění a uvidí-li tam vyznačená i místa, která tehdejší vládní censura škrtila (tato místa otiskl Virozsil v zátvorce). Německy sepsaný nebo přeložený spis by mnozí z uherských vlastenců, i z řad starých konservativců, zásadně neuznaly za hodný svého pohledu, kdežto na půl latinsky, na půl německy psaný spis se bude těšit aspoň polovičnímu pohledu a kromě toho bude i přístupnější celému katolickému kléru...⁸⁰

Celkovu tu Virozsil vychádzal zo zásady „viribus unitis“, ktorými ukončil aj predslov knihy. Inak svoje dielo venoval svojej vlasti.⁸¹

Voči ústavným reformám z roku 1848 pritom Virozsil nemal zásadné výhrady, skôr sa podľa Paulera obával len rýchlosti a nekontrolovaného charakteru vtedajších udalostí. Takpovediac „nechcel chváliť deň pred večerom“.⁸² Jeho bývalý poslucháč, potom kolega a nakoniec dekan Pauler v roku 1869 nasledujúcim spôsobom zhrnul jeho celkové politické názory: „V politických názoroch bol priateľom modernej ústavnosti a rovnoprávnosti,

⁷⁶ Idem, *op. cit.*, s. 13.

⁷⁷ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 384.

⁷⁸ Idem, *op. cit.*, s. 386.

⁷⁹ Idem, *op. cit.*, s. 384.

⁸⁰ Idem, *op. cit.*, s. 385.

⁸¹ Idem, *op. cit.*, s. 384 – 385.

⁸² PAULER, *op. cit.*, s. 15.

nemal však sympatie ka našej starobylej ústave. Usilovne rozlišoval stavovskú a zastupiteľskú konštrukciu, ... a len posledne menovanú považoval za vhodnú pre vytvorenie a zachovanie občianskej slobody.⁸³

V každom prípade stojí za zmienku, že vždy opatrný a umiernený Virozsil v roku 1850 radikálne zmenil svoju osobnú taktiku a otvorene sa prihlásil k novému – prorakúskemu – politickému kurzu. Z perspektívy 175 rokov je ťažké posúdiť v tomto kroku mieru a vzájomný pomer objektívnych okolností a subjektívnych pohnutí. V každom prípade sa však starnúci profesor do určitej miery musel sklamať.

A tak kedyž vyprchal počátečný optimismus, s nímž Virozsil uvítal rakouské víťazství nad maďarskou revolúciou, uvědomoval si stále jasneji marnost své práce a celou svou pochybnou posici v tom velkém zápase národa s dynastií. Dostalo se mu pravda poct, které však jen částečně mohli uspokojit jeho povahu, hledající odměnu ve vědomí řádně vykonané povinnosti... Čím déle však setrval ve službách Vídně, kam zpočátku i jezdil jako poradce v uherských věcech, zvláště školských, tím jasneji prohlédal beznadějnost svého postavení a toužil po tom, aby byl zbaven úřadu, který mu působil jen nepříjemnosti. Již v r. 1856 stěžoval si pražskému příteli na svoji úlohu mouřenína, který půjde, až splní svou úlohu (16. VIII. 1856) a o dvě léta později mluvil o své námaze a práci jako o práci Danaoven, stejně namáhavé jako nevděčné, která nemá nejmenší naděje na úspěch (5. IV. 1858).⁸⁴

7. Virozsil v čase obnovenia ústavnosti a verejnoprávneho provizória

Nasledujúci zásadný zvrat vo Virozsilovom živote nastal v roku 1860 po páde Bachovho absolutizmu. 1. februára 1860 obnovili úrady právo univerzity voliť si svojich funkcionárov. Novým – už zvoleným – rektorom sa čoskoro stal učiteľ náboženstva Samu Márkfi, ale po jeho predčasnej smrti sa vedenie opäť dostalo do rúk prorektora Virozсила a to aspoň do konca práve prebiehajúceho školského roka. Po obnovení ústavnosti však Virozsil ako predstaviteľ predchádzajúceho režimu nebol populárny, čo si prirodzene osobne uvedomoval.

Virozilov lojálny kolega Tivadar Pauler sa vo svojom spomienkovom prejave pri príležitosti jeho smrti o ňom preto snažil vyzdvihnúť aj niektoré jeho kladné stránky a kroky z obdobia neo-absolutizmu. Išlo napríklad o Virozilov opätovný návrh na obnovenie volebného práva na univerzite, zamestnávanie učiteľov vyhnaných z autonómneho Chorvátska, jednoznačné uprednostňovanie domácich uhorských kandidátov pri obsadzovaní katedier, zamestnávanie niekoľkých kontroverzných a politicky problematických osôb v knižnici, zachovanie symboliky univerzity a podobne.⁸⁵

Tieto parciálne zásluhy však nikoho z vedúcich predstaviteľov predchádzajúceho režimu nevedeli zachrániť v úplne zmenenej spoločenskej atmosfére. Postupne sa začala aj reštaurácia pomerov spreď roku 1849. Dekanom právnickej fakulty sa ešte vo februári 1860 stal Pauler, ktorý už aj predtým patril medzi stúpcov znovuzavedenia maďarčiny ako jediného vyučovacieho jazyka.

Ani v rokoch ústavného provizória (1860 – 1867) však nešlo spočiatku o ľahký proces. Viedeň sa totiž ešte bránila. Obávala sa totiž, že podobné možnosti ako Kráľovskej

⁸³ Idem, *op. cit.*, s. 30.

⁸⁴ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 386 – 387.

⁸⁵ PAULER, *op. cit.*, s. 22.

uhorskej univerzite v Pešti bude musieť dať aj starobylej pražskej univerzite. Okrem toho časť aktívnych profesorov právnickej fakulty už po maďarsky nehovorila. Ako kompromis sa chcela Viedeň vrátiť k predrevolučnému stavu. To však už vo vtedajšej uhorskej atmosfére nebolo možné.⁸⁶

Pedagogický zbor fakulty sa vyjadril za prechod na maďarčinu, ale dočasne hľadali aj kompromisné riešenie. Domáce a rakúske krídlo profesorov sa pokúšalo navzájom zohľadniť svoje existenčné obavy. Viacerí starí profesori stále ešte ponúkali svoje znalosti latinčiny. Virozsil priamo deklaroval, že po maďarsky nevie prednášať. Pri príležitosti obnovenia ústavnosti ponúkol síce verejnú prednášku o historickom kontexte uhorskej ústavy, ale len po nemecky, čo politicky vtedy už nebolo priechodné. 11. novembra 1860 nakoniec Miestodržiteľská rada rozhodla, že tí pedagógovia, pokiaľ neovládajú maďarčinu môžu dočasne vyučovať po latinsky. Na to sa aj podujali starší profesori, ale veľký záujem o ich prednášky už nebol. Viaceré prednášky sa preto ani nezačali.⁸⁷

Vtedy vznikla myšlienka zabezpečiť výuku v inom jazyku ako maďarčine a to aspoň pre národnostných študentov. Prakticky by to znamenalo ale len záchranu nemčiny, hoci takto otvorene to nebolo sformulované. Rakúski a starí profesori podporovali túto myšlienku, mladší uhorskí pedagógovia si túto možnosť (t. j. výuku v jazyku uhorských národností) vedeli predstaviť len v prípade súkromných vyučujúcich. Pravda, prakticky to nebolo ľahké realizovať, nakoniec sa však fakultná rada hlasom dekana rozhodla práve pre toto riešenie.⁸⁸ Fakulta chcela výnimku povoliť len dvom svojim starým a obľúbeným profesorom – Virozsilovi a Vízkeletymu. Obaja v Pešti vyučovali už desaťročia a väčšina ich pedagogickej dráhy pripadla na predrevolučné obdobie. Preto rada jednohlasne odhlasovala, že obaja môžu aj naďalej vyučovať po latinsky. Bolo to síce pekné gesto solidarity so starými kolegami, ale prakticky so záujmom poslucháčov už nemohli počítať. Ostatných piatich členov profesorského zboru nehovoriacich po maďarsky chceli využiť v iných oblastiach, alebo so zachovaním ich platu presunúť do dispozičného postavenia. Takto nakoniec rozhodol aj panovník a väčšina dotknutých profesorov dostala katedry na iných univerzitách (Innsbruck, Praha, Viedeň) v rámci ríše.⁸⁹

Zmeny sa dotkli aj obsahu výuky. Mládež sa totiž už nechcela učiť nemeckú-ríšsku právnu históriu, namiesto ktorej preferovala dejiny uhorského verejného práva. Kompromisné riešenie navrhol profesor Wenzel, ktorý chcel učiť všeobecné dejiny štátu a práva, prípadne uhorské dejiny s ohľadom na rozličné zahraničné modely. Týmto nápadom v dlhodobej perspektíve položil základy výuky tohto predmetu na univerzite uhorského hlavného mesta, kde sa pritom už od roku 1848 vyučovala aj právna komparatistika. V roku 1861 však Miestodržiteľská rada ešte odložila konečné riešenie tejto otázky.⁹⁰

Pravdepodobne na vzniknutú situáciu reagoval v roku 1861 Virozsil, ktorému vtedy vyšlo jedno z prvých vedeckých diel po maďarsky. Pôvodne ho chcel vydať už v roku 1847. Knihu *Uhorské verejné právo od vzniku vlastnej ústavy až po rok 1847/1848. Pohľad z historickej perspektívy a krátko prednesené* (po maďarsky: *Magyarország nyilván- vagy*

⁸⁶ ECKHART, *op. cit.*, s. 444 – 445.

⁸⁷ Idem, *op. cit.*, s. 446 – 447.

⁸⁸ Idem, *op. cit.*, s. 447 – 448.

⁸⁹ Idem, *op. cit.*, s. 448 – 449.

⁹⁰ Idem, *op. cit.*, s. 450 – 451.

közjoga mint az alkotmányja eredetétől 1847/8-ig fenállott. Történelmi szempontból tekintve s röviden előadva) chcel pôvodne vydať ešte v roku 1847.

Dlhý a komplikovaný názov súvisel s faktom, že veľký prehľad uhorského verejného práva v latinčine Virozsil šiestich zväzkoch začal písať ešte pred rokom 1848 a cenzúre ho predložil ešte v roku 1843. Ako už o tom bola reč vyššie, dielo nakoniec vyšlo na pokračovanie až v rokoch 1850 až 1854. Skrátený trojzväzkový prehľad bol v nemčine vydaný až v roku 1865 a to pre jeho nemecko-rakúskych študentov vo Viedni. Tam táto publikácia dlho slúžila odbornej verejnosti pre orientáciu v staršom uhorskom verejnom práve.

Spomínaná kniha bola zaujímavá aj preto, lebo autor sa v nej nevenoval ústavnému vývoju v rokoch 1848/1849, hoci v roku 1861 bola k dispozícii i táto informácia. Autor preto na konci knihy v prílohe uviedol text dôležitých aprílových (marcových) zákonov, avšak bez ich komentára. V publikácii vôbec nebolo cítiť nostalgiu za podrobne opísaným starým stavovským ústavným poriadkom.

Virozsil, ako človek plebejského pôvodu a nezeman totiž nemal zvláštny sentiment pre „starobylú uhorskú ústavu“. Na jeho spise bolo cítiť aj určitý opatrný vplyv moderných ústavných a humanistických trendov. Starú uhorskú ústavu videl nasledovne: „Ústava krajiny, ako výtvor feudálnych princípov, ktoré v stredoveku všeobecne prevládali, napriek všetkým svojim výhodám, vzhľadom na zmenené okolnosti našej doby už nevyhovuje duchu doby, ani úrovni kultúry a zdravým zásadám verejného práva a štátnej politiky, a taktiež ani potrebám krajiny. Preto je potrebná jej postupná múdra a účelová premena, ktorá je nielen politickou, ale aj spravodlivou a právnou požiadavkou.“⁹¹

Podobný názor mal Virozsil aj na politický, resp. vládny systém krajiny. O rakúsko-uhorských vzťahoch napísal nasledovne: „V súčasných európskych pomeroch spočíva súčasné i budúce šťastie Uhorska v zákonitom zjednotení s rakúskymi provinciami; čo najdlhšie trvanie tohto vzťahu, ktorý sa sústreďuje v osobe najvyššej hlavy štátu, je žiaduce pre spoločné blaho a šťastie oboch strán.“⁹² Tu starý profesor znovu vyjadril svoj pozitívny vzťah k spoločnej monarchii a jej historickej užitočnosti.

V roku 1862 Virozsil rozhodol pre definitívny odchod do dôchodku, ktorý mu štátne orgány umožnili so zachovaním všetkých dovtedajších príjmov. Prirodzene išlo tu nielen o ohodnotenie jeho tridsaťročnej univerzitnej činnosti, ale pravdepodobne aj o odmenu za jeho lojálne postoje v prvom desaťročí po potlačení uhorskej revolúcie. Panovník mu pri príležitosti penzionovania udelil na návrh ministra školstva rakúsky dedičný šľachtický titul, predikát však v zmysle návrhu nedostal. Okrem toho cisárskym dekrétom z 8. novembra 1862 získal aj titul dvorského radcu,⁹³ ktorý sa dovtedy za pedagogickú činnosť nedával.⁹⁴

Vtedajšia uhorská verejnosť odchod Virozсила do penzie prijala s uspokojením, lebo s jeho menom sa spájala nepopulárna univerzitná politika Bachovho absolutizmu. Jej súčasťou bolo taktiež presadzovanie nemčiny na úkor maďarčiny.⁹⁵ Penzionovaný profesor

⁹¹ VIROZSIL, A. *Magyarország nyilván- vagy közjoga mint az alkotmány eredetétől 1847/8-ig fennállott. Történelmi szempontból tekintve s röviden előadva*. Buda: Magyar Kir. Egyetemi Nyomda, 1861, s. 320.

⁹² Idem, *op. cit.*, s. 321.

⁹³ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 387; PAULER, *op. cit.*, s. 23.

⁹⁴ ECKHART, *op. cit.*, s. 469.

⁹⁵ Idem, *op. cit.*, s. 469.

sa teda nie úplne náhodne rozhodol pre odchod z Uhorska. Najskôr sa presťahoval do rakúskeho Badenu k svojej dcére Lujze a odtiaľ potom v roku 1863 odišiel do Viedne. Na tamojšej univerzite totiž začal na žiadosť rakúskeho ministerstva školstva v zimnom semestri vyučovať kurz uhorského verejného práva. Spolu odučil tri semestre.⁹⁶ Počas výuky dochádzal na univerzity trikrát do týždňa, čo ohľadom na jeho vek nebolo málo.⁹⁷

Pre potreby výuky pripravil vyššie už spomínané trojzväzkové nemecké vydanie jeho učebnice uhorského verejného práva, ktoré sa potom po určitý čas v rakúskej časti monarchie používalo pre pochopenie ústavnoprávnej situácie a logiky v Uhorsku.⁹⁸ Nad nemeckým vydaním, ktoré bolo skôr novým spracovaním, prípadne prepracovaním danej problematiky, pracoval približne dva roky.⁹⁹

Pri príprave nemeckého spracovania svojho diela si v Borovičkom citovenej korešpondencii s Palackým neodpustil pocit zadosťučinenia, ktoré ako analytik a pozorovateľ predmarcových udalostí cítil z perspektívy neskorších rokov:

Ba po letech ještě (1865), když opět za změněné situace vydával nové německé zpracování svého státního práva uherského, uznal za vhodné sebavědomě konstatovat, že jako akademický učitel, který pozorně, třebaže tiše pozoroval politické změny starého zemského zřízení od r. 1825, nikdy se nezpronevřil názorům a zásadám, které veřejně vyslovil. Palackému u příležitosti vydání této latinské kritiky uherské ústavy připomenul také svůj rozbor uherských politických poměrů z r. 1844 a své obavy do budoucnosti, na něž tehdy nedostal odpovědi.¹⁰⁰

V tomto smere bol Virozsil napriek sklamaniam a pocitu zneužitia politickou mocou skoro vždy konzekventný – t. j. mal pocit, že predmarcové udalosti v Uhorsku a ich revolučný vývoj dal za pravdu skôr jemu, než ostatným vtedajším súčasníkom.

Hoci sa Virozsil snažil udržiavať v kondícii dlhými pravidelnými prechádzkami a návštevou kúpeľov, jeho zdravotný stav sa neustále zhoršoval. Ešte sa dožil toho, že jeho syn Tivadar sa stal asistentom profesora na právnickej akadémii v Bratislave,¹⁰¹ ale nakoniec 19. mája 1868, len nedávno po vydaní vyššie spomínanej nemeckej učebnice zomrel vo Viedni, kde ho potom aj pochovali.

Záver

Pauler takto videl postoj výskumníkov Virozilovcov:

Virozsilt obdarila príroda výnimočnou inteligenciou, ale tú prevýšila železná pracovitosť, vytrvála horlivosť... V oblasti vedy bol stúpencom filozofického smeru a snažil sa jeho princípy uplatňovať aj v historicky rozvinutom maďarskom verejnom práve, pokiaľ to bolo možné... často sa obmedzoval na skeptické zhrnutie dôvodov a protiargumentov, bez toho, aby vyjadril svoj názor.

⁹⁶ Idem, *op. cit.*, s. 470.

⁹⁷ PAULER, *op. cit.*, s. 24.

⁹⁸ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 388.

⁹⁹ PAULER, *op. cit.*, s. 25.

¹⁰⁰ BOROVIČKA, *op. cit.*, s. 385.

¹⁰¹ Idem, *op. cit.*, s. 26.

Bol prísny k sebe a zhovievavý voči práci druhých. Bol veriacim katolíkom, ale nechcel trestať študentov za to, že nechodili do kostola. Bol zástancom úplnej nezávislosti cirkvi od štátu.

V politických názoroch bol priateľom novej ústavnosti a rovnosti pred zákonom, k našej starobylej ústave neprejavoval sympatie; dôsledne rozlišoval medzi stavovým a zastupiteľským zriadením... len druhé považoval za vhodné na zavedenie a zachovanie občianskych slobôd. Odtiaľ pochádzalo jeho prísne odsúdenie výsad šľachty, ktoré podľa neho „robia hanbu kultivovaným národom“ ... K tomu prispeli aj jeho názory na rovnoprávnosť jazykov používaných v krajine, na základe ktorých považoval zákonné opatrenia týkajúce sa maďarského jazyka a národnosti za utláčajúce a nespravodlivé voči ostatným národnostným skupinám...

Najdôležitejšie diela: Jus naturae privatum methodo critica deductum. Tri časti. Pestini, 1833, Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae. Pestini, 1839., Encyclopädie und Methodologie des juridisch-politischen Studiums, oder der gesammten Rechts- und Staatswissenschaften. II. Ofen, 1852., Jus publicum regni Hungariae a primordiis hujus regni usque ad recentissima tempora ordine scientifico deductum, (6 Specimina.) Budaë, 1850 – 1854. Šesť zväzkov, Staatsrecht des Königreiches Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte u. d. vom Beginn d. Reiches bis zum Jahre 1848 bestandenen Landesverfassung. Pest, 1865 – 66. I – III.